

Язык В Психолингвистических Подходах Рассматривается Как Человеческое Богатство

Рахматова Зулхумор Мамитхоновна
старший преподаватель кафедр

Аннотация

В данной тезисе представлена полная информация об истории возникновения психолингвистики, её основных существующих концепциях, а также методах психолингвистического анализа.

Задачи психолингвистики заключаются в использовании основных психолингвистических методов исследования экспериментального материала; демонстрации разнообразия факторов и закономерностей, выявленных разными авторами; акцентировании внимания на современных адаптациях и обосновании сделанных акцентов.

Ключевые слова: психолингвистика, концепция, методы психолингвистического анализа, адаптация, обоснование.

Annotatsiya

Mazkur tezisda psixolingvistikaning kelib chiqish tarixi, mavjud asosiy konsepsiyalari, shuningdek, psixolingvistik tahlil metodlari haqida to'liq ma'lumot beriladi. «Psixolingvistika» ning vazifalari –tajriba materialini tadqiqotining asosiy psixolingvistik metodlaridan foydalanish; turli mualliflar tomonidan aniqlangan omil va qonuniyatlarining turli tumanligini ko'rsatish; bugungi kunning moslashishlari va ularga berilgan urg'ularni asoslashga e'tibor berishdan iborat.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, kontsepsiya, psixolingvistik tahlil metodlari, moslashish, asoslash.

Psixolingvistika-bu nutqni kodlash va kodni olib tashlash jarayonlarini, lingvistik shaxs bilan ularning o'zaro bog'liqligini o'rganadigan fan. Psixolingvistikaning muammoli sohasi tilshunoslikda ham, psixologiya va fiziologiyada ham vaziyat ta'siri ostida rivojlanadi. Tabiiy til dunyo to'g'risidagi bilimlarimizni aks ettiruvchi asosiy shakl hisoblanadi, ammo u yordamida inson o'z bilimlarini orttiradi, mustahkamlaydi va umumlashtiradi, ularni jamiyatga tuzatilgan tarzda uzatadi. Psixolingvistikada asosiy urg'u nutq faoliyatining kognitiv til mexanizmlari tahliliga qaratiladi. Uning dolzarbligi va o'z vaqtida o'rganilishi zamonaviy pedagogning psixolingvistika – uning asosi, nutq faoliyati nazariyasi bilan psixolingvistik tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri singari tanishtirilmaydi. Maqsad shundaki, psixolingvistikaning kelib chiqish tarixi, mavjud asosiy konsepsiyalari, shuningdek, psixolingvistik tahlil metodlari haqida to'liq ma'lumot berish sanaladi. «Psixolingvistika» ning vazifalari –tajriba materialini tadqiqotining asosiy psixolingvistik metodlaridan foydalanish; turli mualliflar tomonidan aniqlangan omil va qonuniyatlarining turli tumanligini ko'rsatish; bugungi kunning moslashishlari va ularga berilgan urg'ularni asoslashga e'tibor berishdan iborat. Yuqorida ko'rsatilganlar bo'lg'usi mutaxassislariga aniq vazifalarni aniqlaydi: tinglovchilarga psixolingvistikaning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan, uning hozirgi yuzini aniqlagan, o'tmish va hozirgi psixolingvistlarning asosiy qarashlarini aks ettirgan eng muhim va eng qiziqarli tendensiyalar, maktablar, nazariyalar va asarlar haqida tushuncha beriladi; tinglovchilarni eng taniqli tadqiqotchilar, ularning g'oyalari va fikrlari bilan tanishtiradi; bugungi kunda duch keladigan eng dolzarb muammolar doirasini belgilash uchun biz zamonaviy ilm-fanga duch kelamiz va ularni tushunish va hal qilishning ba'zi mumkin bo'lgan usullarini ko'rsatamiz. Mazkur tezisda A.A. Leontyev, I.N. Gorelov, A.R. Luriya, A.A. Zalevskaya, V.P. Belyanin, N. Xomskiy, Dj. Miller va boshqa mashhur psixolingvist olimlar tomonidan har xil psixolingvistik konsepsiyalar tahlil qilinadi, 3 ta muammo bo'yicha muhim nazariy holatlar taqdim etiladi, nutq faoliyati to'g'risidagi

fanning kelib chiqish tarixi va rivojlanishi bayon qilinadi. Distansion ta'limda talabalarning mustaqil ishlari uchun foydalanishi mumkin bo'lgan topshiriq va masalalar ro'yxati muhokama qilinadi. Psixolingvistikaning chuqurlashtirib o'rganishga ajratilgan bo'limi uchun qo'shimcha adabiyotlar ro'yxati taqdim etiladi.

Psixolingvistika (PL) (psycholinguistics; Psycholinguistik; psycholinguistique) – bu nutq hosil bo'lish jarayonlari, shuningdek, bir tomondan til tizimidagi o'zaro bog'liqlikda nutqni edrok etish va shakllanishi, ikkinchi tomondan inson shaxsini o'rganuvchi fan sanaladi. Psixolingvistika alohida fan sifatida XX asrning 50-yillarida paydo bo'lgan va nutq faoliyati jarayon va mexanizmlarini til tizimi bilan mosligini o'rganishni maqsad qilgan. Bu til inson nutq faoliyatini (nutq xatti-harakati) ta'minlaydigan dinamik, harakatlanadigan, "ishlaydigan" tizim sifatida talqin qilish tendensiyasi bilan tavsiflanadi. Uning diqqat-e'tibori lingvistik birliklarga (tovushlar, so'zlar, jumlar, matnlar) emas, balki ma'ruzachi uchun ularning psixologik haqiqati, ulardan avlod harakatlarida va so'zlarni tushunishda, shuningdek tilni o'zlashtirishda foydalanishga qaratilgan. U individning nutq faoliyati modelini ishlab chiqadi va ularning eksperimental tekshiruvini amalga oshiradi. PL nuqtai nazaridan, ma'lum bir buzilishlar sharoitida nutqqa, ma'lum sabablarga ko'ra qiyin sharoitlarda, nostandart vaziyatlarda: bolalar nutqi, turli xil patologiyalarga ega nutq, bu haqda yetarli ma'lumotga ega bo'lmagan chet tilidagi nutq, nutqning hissiy qo'zg'alish holati, aloqa-oddiy so'zlashuv, jargon, mahalliy dialekt - tilning "nostandart" shakllaridan foydalanish sharoitidagi muloqot, sun'iy inson-kompyuter tizimlarida yoki aloqa kanallari aralashularida muloqotga alohida e'tibor beriladi.

Psixolingvistikada tabiiy ilmiy va ijtimoiy yondashuv mujassam. U neyrolingvistika, kognitiv psixologiya, kognitologiya, informatika, nazariy va tabiiy intellekt, ijtimoiy psixologiya, ijtimoiy lingvistika, pragmalingvistika, diskurs tahlili bilan uzviy bog'liqdir. Ulanish tabiatidagi yangi fanlar (xolingvistika etnopsi, ijtimoiy psixolingvistika, matn psixolingvistikasi va b.) paydo bo'lmoqda. Psixolingvistikada o'tmishda V. fon Gumboldt, A. Shleyxer, X. Shtayntal, A.A. Potebnyoy, V. Vundt, A. Marti, K. Byuler, Dj. Dyui, S. Freyd, R. Yung, J. Piaje, F. Kaynts, G. Giyom, I.P. Pavlov, L.S. Vigotskiy, R.O. Yakobson, A.N. Gvozdev tomonidan o'rta tashlangan muammolar qayta ishlab chiqiladi. Psixolingvistikada quyidagi muammolar: nutq idrok qilinishining psixolingvistik birliklari, nutq yaratish va tushunish bosqichlari, til o'rganish (asosan chet tillari), maktabgacha bo'lgan bolalarning nutqiy tarbiyasi va logopediya masalalari, markaziy-miya nutq buzilishlar klinikasi, nutq nazorati asosida asab kasalliklari tashxisoti, nutq ta'siri muammolari (tashviqot, ommaviy axborot vositalari faoliyati, reklama), aviatsion va kosmik psixologiya, shuningdek, sud hamda jinoyat psixologiyasining lingvistik jihatlari, insonning ichki so'z boyligini tashkil qilish muammolari, inson va kompyuter dialogi masalalari, matnni, axborot, nazariya va sun'iy intellektni avtomatik qayta ishlashlarni o'z ichiga oladi. Nutq hodisalari yoki nutq vaziyatlari yig'indisi, ya'ni belgilar tizimi psixolingvistikaning ob'ekti sanaladi. Misol sifatida valentlik singari toifaga murojaat qilamiz. Valentlik – bu bir elementning boshqa elementlar bilan birikish imkoni sanaladi. Semantik va sintaktik valentlik tafovutlanadi.

Gapirish va tinglashning haqiqiy jarayonlarini anglash nuqtayi nazaridan eng katta qiziqish uyg'otadigan yo'nalish — bu 1960-yillarda zamonaviy rus tilshunosi M.V.Panov tomonidan taklif etilgan va keyinchalik Ye.A.Zemskaya rahbarligidagi jamoa tomonidan amalga oshirilgan suhbat nutqini o'rganish dasturidir. Ilk bor suhbat nutqiga kodifikatsiya qilingan adabiy til tizimi bilan parallel ravishda mavjud bo'lgan alohida tizim sifatida qarash nazariyasi shakllantirildi. Suhbat nutqi tizimining har bir sathida — fonetika, morfologiya yoki sintaksis bo'ladimi — aynan suhbat nutqiga xos qonuniyatlar amal qiladi.

Umumiy tarzda aytganda, suhbat nutqining o'ziga xosligi shundaki, ma'lumotning katta qismi nutq matnida emas, balki muloqot vaziyatining o'zida saqlanadi (bu suhbat nutqining konsituatsiyaviyligi deb ataladi). Shu bois nutq so'zlovchi (beixtiyor) tinglovchining zarur ma'lumotni osongina anglay olishiga tayanadi, chunki tinglovchi ham muloqot vaziyatining ko'p

qavatli kontekstiga bir xilda ega. Bu — muloqot qatnashchilarining mimika va jestlari, harakatning vaqti va joyi, shu muhitda qabul qilingan nutq odobi va h.k.

Ikki tizim – suhbat nutqi va kodifikatsiya qilingan adabiy til tizimining parallel funksiyalanishi nazariyasi karlar ishora tilining funksiyalanishini anglash uchun juda samarali bo'lib chiqdi (qarang: jest tillari). Rossiyada buni Ye.A.Zemskaya va uning hamkasblariga tayana turib, defektolog L.G.Zayseva ko'rsatib berdi.

Karlar ishora tili – tug'ma kar yoki erta eshitish qobiliyatidan mahrum bo'lgan shaxslarning «ona tili»dir. Ishora nutqi kundalik muloqot vositasi sifatida kar bolada faqat u kar ota-ona oilasida o'ssa yoki erta yoshda karlar jamoasiga kirib borsa shakllanadi. Aynan suhbat ishora nutqini egallash kar bolaning aqliy rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvining asosiy sharti bo'lib xizmat qiladi.

Funksiyasi jihatidan, karlar o'zaro norasmiy holatlarda muloqot qiladigan ishora nutqi suhbat nutqiga o'xshash. Biroq suhbat ishora nutqi oddiy suhbat nutqining kinetik kalkasi emas, balki o'ziga xos belgilar tizimi bo'lib, unda umumiy kommunikativ universalialar ham, ayni paytda o'z spetsifikasi ham mavjud. Uning spetsifikasi ko'p jihatdan ishora nutqining moddiy shakli bilan belgilanadi: ishora fazoda amalga oshiriladi, bir qo'l yoki ikki qo'l bilan, turli sur'atda bajarilishi mumkin va doimo mimika bilan hamroh bo'ladi. Odatiy suhbat nutqiga o'xshash holda, karlar ishora nutqi ham printsiipial tarzda konsituativdir.

Suhbat ishora tili bilan bir qatorda karlar jamiyatida kal'ka qiluvchi ishora nutqi ham funktsiyalanadi. U katta darajada rus adabiy tilining kinetik nusxasi hisoblanadi. Televidenie yangiliklarida ishora tarjimoni aynan shu kal'ka qiluvchi ishora nutqidan foydalanadi; savodxon karlar esa rasmiy chiqishlarda shu turdagi ishora nutqini ishlatadilar.

Odatiy suhbat nutqi va ishora suhbat nutqining grammatikasi va semantikasi kodifikatsiya qilingan adabiy tilga qarshi qo'yilgan tizimlar sifatida qiyosiy o'rganilganda samarali natija beradi. Suhbat nutqiga (ishora nutqini ham qo'shgan holda) ikki qarama-qarshi tendensiya xos: bu — parchalanish va qisqalik, sinkretizm. Masalan, kodifikatsiya qilingan adabiy tilda bitta leksema bilan ifodalangan ma'nolar suhbat nutqida parchalanib ketadi: masalan, ruchka o'rniga ko'pincha chem pisat deyiladi. Ishora suhbat nutqida bunga o'xshash holat sifatida chernika leksemasi o'rniga [yagoda] + [cherniy] + [yazik] nominativ modeli qo'llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Выготский Л.С. Мышление и речь // Собр соч.: в 6 т. - М., 1982. - Т. 2.

Доброва В.В. Психолингвистика речевого общения; взаимосвязь личностных характеристик обучающихся и уровня их языковой культуры // Известия Самар. науч. центра Российской академии наук. - 2010. - Т. 12. - № 3-3. - С. 711-715.

Доброва В.В. Психолингвистический подход к исследованию способности обучения иностранным языкам // Вестник Самар. гос. техн. ун-та. Сер. Психолого-педагогические науки. - 2011. - № 2. - С. 27-34.

Доброва В.В. Психологические особенности субъекта диалогического дискурса // Вестник Самар. гос. техн. ун-та. Сер. Психолого-педагогические науки. -2011. - № 1. - С. 30-35.

Краснов А.Н., Слоева Е.А., Мензул Е.В. Психолингвистика: учеб. пособие для студентов факультета «Медицинская психология». - Изд. 2-е, испр. и доп. -Самара: «Инсома-пресс», 2012. - 117 с.

Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. - М.-СПб., 2003.

Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. - М., 1973.

Нечитайло А.А., Прядильникова Н.В., Депцова Т.Ю., Гнутова А.А., Шокова Е.В. Обучающие интернет-технологии как инновационный инструмент создания системы электронного дистанционного образования (практический опыт применения) // Вестник Поволжского гос. ун-та сервиса. Сер. экономика. – 2014.